

PEDAGOGIKA

Anna Włoch

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI W EUROPIE W KONTEKŚCIE PROCESU BOLOŃSKIEGO

Abstract

The main objective of the paper is to examine the main changes of teacher training in Europe. The first part of the paper is an introduction into the Bologna Process and higher education systems reforms in Europe. The article presents the most important stages of the European Higher Education reforms and examines the key messages of education ministers of the signatory countries of the Bologna Declaration.

The second part examines the current models of teacher training in selected European countries in the context of changes associated with the Bologna Process, also pointing out to major differences between the countries.

Key words: teacher training, the Bologna Process, models of teacher training

Słowa kluczowe: kształcenie nauczycieli, Proces Boloński, modele kształcenia nauczycieli

WPROWADZENIE

Szkolnictwo wyższe w Europie przechodzi istotne przeobrażenia już od ponad dekady. Wszelkie zamiany w strukturze i organizacji studiów wyższych są wpisane w główne cele i założenia Procesu Bolońskiego. Sam Proces Boloński, zapoczątkowany przez podpisanie Deklaracji Bolońskiej w 1999 roku, wyznaczył kierunek przemian europejskiego szkolnictwa wyższego, którego celem ostatecznym będzie utworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego — *European Higher Education Area*. Reformy

w organizacji studiów wyższych, które wprowadzane są obecnie w 47 krajach, mają na celu stworzenie silnego i nowoczesnego systemu szkolnictwa wyższego, konkurencyjnego dla innych systemów na całym świecie, wspierającego gospodarkę opartą na wiedzy oraz wspierającego budowanie „społeczeństwa wiedzy”.

Zmiany, wprowadzane w sferze szkolnictwa wyższego przez Proces Boloński, stanowią wyjątek dla Europy, a zwłaszcza dla Unii Europejskiej, która to już w Traktacie z Maastricht, obowiązującym od 1 listopada 1993 roku, zdecydowała, że nie będzie ingerować w wewnętrzne systemy edukacyjne państw członkowskich, z uwagi na odmienność ich tradycji i kultury¹. Pomimo tego zapisu, okazało się, iż sektor szkolnictwa wyższego w dobie globalizacji jest tak ściśle związany z rynkiem pracy, że nie można uniknąć podejmowania prób ujednoczenia studiów wyższych. Dla obywateli europejskich to zwłaszcza dyplom ukończenia wyższych studiów oraz uzyskane w danym kraju kwalifikacje są przepustką do podjęcia pracy w zjednoczonej Europie. Swobodny przepływ osób — jedno z fundamentalnych praw wynikających z integracji europejskiej — nie byłby możliwy do realizacji, gdyby nie przyjęto rozwiązań, regulujących uznanie dyplomów oraz zdobytych kwalifikacji. W Procesie Bolońskim aktywnie uczestniczą wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej oraz państwa stowarzyszone i kraje kandydujące do struktur unijnych.

Kształcenie nauczycieli jest jednym z najważniejszych zadań edukacji europejskiej, promowanej przez instytucje unijne. Najnowszy raport Eurydice pt. *Key Data on Education in Europe 2012* pokazuje, że niebawem państwa europejskie będą się musiały zmierzyć z poważnym problemem niedoboru wykwalifikowanych nauczycieli do przedmiotów podstawowych. Unia Europejska stoi przed zmianami demograficznymi, które charakteryzują się między innymi starzeniem się społeczeństw. Ma to oczywiście ogromny wpływ na wiele zawodów, łącznie z profesją nauczycielską. Niedoborem nauczycieli najbardziej dotknięte są takie kraje, jak Belgia (Wspólnota Francuska), Niemcy, Luksemburg oraz Turcja. Taka sytuacja może się pogorszyć w ciągu najbliższych dziesięcioleci². Nauczycieli może zabraknąć również w Wielkiej Brytanii, Włoszech, Holandii i Austrii, statystyki podają bowiem, że w tych krajach jest więcej nauczycieli będących w wieku przedemerytalnym, aniżeli studentów kierunków nauczycielskich. Nauczyciele matematyki będą potrzebni w najbliższych latach w Belgii, Wielkiej Brytanii i we Włoszech, a nauczyciele przedmiotów ścisłych w Niemczech i w Austrii.

Wysoko wykwalifikowana kadra nauczycielska ma zapewnić utrzymanie odpowiedniego poziomu edukacji w Europie i tym samym przyczynić się do realizacji najważniejszych wytycznych szeroko pojętej edukacji europejskiej. Obecnie zawód nauczyciela jest uznawany w Europie za niezbyt atrakcyjny. Sytuację tę stara się zmienić Komisja Europejska, poprzez umożliwienie dostępu do programów edukacyjnych dla większej liczby nauczycieli, głównie w celu podniesienia ich kompetencji zawodo-

¹ Zob.: Traktat o Unii Europejskiej, Art. 126, 1. *Wspólnota przyczynia się do rozwoju edukacji o wysokiej jakości, poprzez zachęcanie do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli jest to niezbędne, poprzez wspieranie i uzupełnianie ich działalności, w pełni szanując odpowiedzialność Państw Członkowskich za treść nauczania i organizację systemów edukacyjnych, jak również ich różnorodność kulturową i językową.* EUR-Lex Dostęp do aktów prawnych Unii Europejskiej, <http://eur-lex.europa.eu/pl/treaties/index.htm#founding> [dostęp: 16.05.2012].

² *Key Data on Education in Europe 2012*, Eurydice Eurostat, Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brussels 2012, s. 113, 125–126.

wych. Warto zatem bliżej przyjrzeć się problematyce kształcenia nauczycieli w Europie w kontekście zachodzących zmian organizacyjnych w szkolnictwie wyższym.

PROCES BOLOŃSKI

Założenia Procesu Bolońskiego, pomimo swego zasięgu, nie są niczym nowym dla edukacji w Europie. Trudno bowiem nie odwołać się w tym przypadku do tradycji europejskich średniowiecznych uniwersytetów. Tworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego stanowi niejako powrót do średniowiecznej tradycji, kiedy to funkcjonowały właściwie dwa główne modele uniwersytetu: boloński i paryski. Średniowieczne ożywienie ruchu uniwersyteckiego nie byłoby możliwe, gdyby nie rozwój ekonomiczny Włoch i Europy Zachodniej³. To też dowód na podobieństwo rozwoju szkolnictwa wyższego w Europie w XX i XXI wieku. Rozwój szkolnictwa wyższego w Europie i upowszechnienie wyższego wykształcenia są możliwe przede wszystkim dzięki rozwojowi gospodarczemu państw europejskich. Same reformy Procesu Bolońskiego nawiązują do tradycji średniowiecznych uniwersytetów, kiedy to nauka odbywała się na podobnych zasadach. Dwa średniowieczne uniwersytety: boloński i paryski, wypracowały odmienne wzorce organizacyjne, jednak średniowieczny student, jeśli tylko miał fundusze na naukę, mógł studiować w każdym niemal uniwersyteckim mieście europejskim. W dużym uproszczeniu można również przyjąć, że przed podziałem Europy, *sensu stricto* politycznym, a w konsekwencji i gospodarczym, ekonomicznym, cywilizacyjnym i edukacyjnym, systemy szkolne od czasów średniowiecza funkcjonowały w bardzo zbliżonym do siebie wymiarze, w zakresie treści i formy⁴.

Proces Boloński jest niewątpliwie inicjatywą polityczną, która ma na celu spełnianie ważnych funkcji społecznych i ułatwianie życia obywatelom europejskim. Reformy szkolnictwa wyższego w Europie zostały zapoczątkowane przez podpisanie tzw. Deklaracji Sorbońskiej, które miało miejsce 25 maja 1998 roku. Deklarację podpisali ministrowie edukacji czterech krajów: Francji, Niemiec, Włoch i Wielkiej Brytanii⁵. Celem, jaki przyświecał ministrom tych państw, było dążenie do zapewnienia obywatelom europejskim dostępu do rynku pracy w całej zjednoczonej Europie. Przeszkodą na tej drodze okazały się znaczące różnice w systemach szkolnictwa wyższego, a co za tym idzie różnice w uzyskiwanych przez absolwentów odpowiednich kwalifikacjach. Deklaracja Sorbońska poruszała takie problemy, jak:

- a) zwiększenie przejrzystości studiów w skali międzynarodowej oraz poprawienie uznawalności kwalifikacji poprzez stopniowe przybliżanie ich do wspólnej, ramowej struktury kwalifikacji oraz cykli studiów;
- b) ułatwienie mobilności studentom i nauczycielom akademickim na terytorium całej Europy oraz ich integracja na europejskim rynku pracy;

³ F. Kiriak, *Nauk przemożnych perła*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Kraków 1986, s. 26.

⁴ I. Kość, *W poszukiwaniu europejskiego wymiaru edukacji*, [w:] *Reformy edukacyjne w Polsce. Tradycje i współczesność*, pod red. I. Michalskiej i G. Michalskiego, WSE-H, Skierniewice 2001, s. 149.

⁵ *Sorbonne Joint Declaration. Joint declaration on harmonisation of the architecture of the European higher education system, Paris, the Sorbonne, May 25 1998*, <http://www.wg.aegee.org/ewg/sorbonne.htm> [dostęp: 20.05.2012].

- c) zaprojektowanie wspólnego systemu studiów na poziomie licencjackim (*bachelor*) oraz magisterskim (*master*) i doktorskim (*doctor*)⁶.

Deklaracja Sorbońska stanowiła jedynie wstęp do konkretnych reform, które rozpoczęto rok później. Deklaracja Bolońska, od której formalnie rozpoczęło się tworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego została podpisana 19 czerwca 1999 roku przez 29 ministrów edukacji państw europejskich (krajów członkowskich Unii Europejskiej oraz państw stowarzyszonych). Głównym celem było wówczas utworzenie do roku 2010 „Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego”, czy też, jak podają inne opracowania „Europejskiej Przestrzeni Szkolnictwa Wyższego”. Sam Proces Boloński ma niewątpliwie charakter międzyrządowy, a inspirowany i wspierany jest przez Komisję Europejską oraz środowiska akademickie. W samym Procesie Bolońskim bardzo ważne jest podkreślenie, iż jego nadrzędnym celem nie jest standaryzacja systemów szkolnictwa wyższego, ale dążenie do ich harmonizacji, czy też konwergencji, czyli wypracowania zasad współdziałania, które uwzględniałyby zróżnicowanie oraz autonomię poszczególnych państw i uczelni⁷. Pełne osiągnięcie celu, jakim jest większa kompatybilność i porównywalność systemów szkolnictwa wyższego, uzależniona jest od ciągłego podtrzymywania tempa zmian⁸. Etapy realizacji Procesu Bolońskiego są sprawdzane i oceniane podczas międzynarodowych spotkań ministrów edukacji, których rezultatem są oficjalne komunikaty. W swej pierwotnej wersji Deklaracja Bolońska zawierała sześć podstawowych celów:

1. Przyjęcie systemu czytelnych i porównywalnych tytułów zawodowych/stopni, również poprzez wprowadzenie tzw. Suplementu do Dyplomu;
2. Przyjęcie systemu opartego zasadniczo na dwóch głównych cyklach kształcenia: studiach I stopnia (licencjackich/ inżynierskich) i studiach II stopnia (magisterskich);
3. Ustanowienie systemu punktów zaliczeniowych, takiego jak ECTS;
4. Promowanie mobilności zarówno wśród studentów, jak i nauczycieli akademickich;
5. Promowanie współpracy europejskiej w zakresie zapewniania jakości;
6. Promowanie niezbędnego wymiaru europejskiego w szkolnictwie wyższym⁹.

Cele te miały zostać osiągnięte w ramach kompetencji instytucjonalnych oraz przy pełnym poszanowaniu różnorodności kultur, języków oraz specyfiki krajowych systemów edukacji, jak również autonomii poszczególnych uczelni. Niezwykle ważne było również pozytywne odniesienie się do celów Deklaracji Bolońskiej przez europejskie uczelnie, które przyjęły w Bolonii w 1988 roku dokument pt. *Magna Charta Universitatum* (tzw. Kartę Bolońską), co było nie bez znaczenia, gdyż niezależność i autonomia uniwersytetów zapewnia ciągle dostosowywanie systemów szkolnictwa wyższego i roz-

⁶ *Seria Focus. Struktury systemów szkolnictwa wyższego w Europie 2006/07. Proces boloński: kierunki rozwoju w poszczególnych krajach*, Komisja Europejska, Eurydice, Fundacja Rozwoju Sytemu Edukacji, Warszawa 2008, s. 11.

⁷ Zob. A. Kraśniewski, *Proces boloński: dokąd zmierza europejskie szkolnictwo wyższe?*, MEN, Warszawa 2006, s. 5.

⁸ *Bologna Declaration, Towards the European Higher Education Area*, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents/MDC/BOLOGNA_DECLARATION1.pdf [dostęp: 20.05.2012].

⁹ *Deklaracja Bolońska. Szkolnictwo wyższe w Europie, Wspólna Deklaracja Europejskich Ministrów Edukacji, zebranych w Bolonii w dniu 19 czerwca 1999*, http://ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/1999_PL_Bologna_Declaration.pdf [dostęp: 20.05.2012].

woju nauki do zmieniających się potrzeb, oczekiwań społeczeństw oraz do ogólnego postępu wiedzy¹⁰.

Kolejne konferencje ministrów edukacji, odbywające się co dwa lata od podpisania Deklaracji Bolońskiej oraz podejmowane przez nich decyzje spowodowały, że obecnie coraz częściej postrzega się Proces Boloński w szerszej perspektywie, jako znaczący etap w tworzeniu Europejskiej Przestrzeni Badawczej (*European Research Area*) oraz realizacji koncepcji „Europy wiedzy” (*Europe of Knowledge*). Inwestycje w rozwój europejskiego szkolnictwa wyższego to reakcja państw europejskich na szereg problemów społecznych. Proces Boloński ma sprzyjać mobilności obywateli europejskich, a poprzez dostosowanie systemu kształcenia do potrzeb zmieniającego się rynku pracy ma on poprawić „zatrudnialność”. Ponadto tworzenie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego ma na celu podniesienie atrakcyjności europejskich studiów poza Europą¹¹.

Na konferencji w Pradze w 2001 roku do Procesu Bolońskiego dołączyły nowe kraje, a 33 ministrów edukacji przyjęło Komunikat Praski. Proces Boloński został wówczas rozszerzony o kształcenie ustawiczne, które miało być popularyzowane przez wdrażanie koncepcji „uczenia się przez całe życie”. Podkreślono również znaczenie współdziałania uczelni oraz studentów we wdrażaniu reform, jak również zaakcentowano potrzebę promowania Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego poza Europą. ECTS został uznany przez ministrów edukacji za bardzo ważne narzędzie dla zapewnienia większej elastyczności kształcenia oraz zdobywania kwalifikacji. Przy czym zaznaczono, iż ECTS powinien być postrzegany nie tylko jako system transferu punktów, ale również ich akumulacji, aby tym samym realizować w praktyce założenia koncepcji „uczenia się przez całe życie”. Analizując sytuację na europejskim rynku pracy oraz biorąc pod uwagę potrzeby środowiska akademickiego, ministrowie edukacji zdecydowali o konieczności wprowadzania nowych profili studiów oraz specjalizacji na dotychczasowych kierunkach studiów¹².

W Berlinie w 2003 roku liczba państw-sygnatariuszy Deklaracji Bolońskiej wzrosła do 40 (dołączyły nowe kraje: Albania, Andora, Bośnia i Hercegowina, Serbia i Czarnogóra, Macedonia, Watykan i Rosja). Komunikat Berliński zwracał uwagę na społeczny wymiar Procesu Bolońskiego. Wskazywał też na wyraźny jego związek ze Strategią Lizbońską, zgodnie z którą Europa ma zmierzać do zbudowania nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy, zapewniającej większą spójność społeczną, z większą liczbą lepszych miejsc pracy dla obywateli europejskich¹³. Uznano, że należy podjąć kroki w celu ściślejszego, całościowego powiązania systemów szkolnictwa wyższego oraz badań naukowych w Europie. Realizacja koncepcji „Europy wiedzy” będzie możliwa dzięki współpracy Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego z Europejskim Obszarem Badań. Ministrowie edukacji rozszerzyli również reformy studiów wyższych o studia doktoranckie (studia III stopnia)¹⁴. Drugim ważnym zadaniem, jakie wyzna-

¹⁰ *Magna Charta Universitatum*, Obserwatory Magna Charta Universitatum, <http://www.magna-charta.org/cms/cmspage.aspx?pageUid={d4bd2cba-e26b-499e-80d5-b7a2973d5d97}> [dostęp: 20.05.2012].

¹¹ A. Kraśniewski, *Proces boloński...*, s. 5.

¹² *W kierunku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*. Komunikat ze spotkania europejskich Ministrów ds. szkolnictwa wyższego, które odbyło się w Pradze dnia 19 maja 2001 roku, <http://ekspercibolonscy.org.pl/> [dostęp: 21.05.2012].

¹³ *Strategia Lizbońska*, <http://www.strategializbonska.pl/> [dostęp: 22.05.2012].

¹⁴ *Realizacja Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego*. Komunikat z konferencji ministrów ds. szkolnictwa wyższego, Berlin, 19 września 2003, <http://ekspercibolonscy.org.pl/> [dostęp: 21.05.2012].

czono na najbliższe lata był rozwój kształcenia interdyscyplinarnego¹⁵. W 2003 roku przebudowa struktury studiów wyższych na system dwustopniowy dała już pierwsze, zadowalające efekty. Niezbędne okazało się opracowanie kompleksowej, ramowej struktury kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego, w zakresie których tytułom zawodowym i stopniom powinny być przypisane odpowiednie efekty kształcenia¹⁶. Komunikat z Berlina sprecyzował też kwestię wprowadzenia specjalnego dokumentu — Suplementu do Dyplomu. Zgodnie z decyzją ministrów edukacji, każdy student kończący studia wyższe od 2005 roku powinien automatycznie i bezpłatnie otrzymać Suplement do Dyplomu w jednym z powszechnie używanych języków europejskich¹⁷. Suplement do Dyplomu miał być narzędziem ułatwiającym uznawanie kwalifikacji, okresu studiów dla celów dalszej edukacji oraz ułatwiającym samo zatrudnienie absolwenta. Suplement do Dyplomu, jako dodatkowy dokument, miał umożliwić pracodawcy zdobycie pełnych informacji o potencjalnym pracowniku, zawierać miał bowiem szczegółowe informacje na temat przebiegu studiów, zaliczanych przedmiotów, odbytych praktyk zawodowych, jak również zapis indywidualnej działalności studenta w kołach naukowych, udział w konferencjach, pracach badawczych, czy też wykaz publikacji naukowych.

Na kolejnej konferencji w Bergen w 2005 roku do Procesu Bolońskiego dołączyły nowe kraje: Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Mołdawia i Ukraina¹⁸. Komunikat z Bergen donosił o istotnym postępie w obszarze trzech priorytetów, czyli systemu kształcenia, zapewniania jakości oraz uznawania dyplomów (tytułów zawodowych i stopni). Odnotowano, że system studiów dwustopniowych wprowadzany jest na coraz większą skalę w Europie. Ponad połowa europejskich studentów kształciła się wówczas w tym systemie. Uznano jednak, że nadal konieczne jest podjęcie wspólnych działań uczelni, rządów i partnerów społecznych w celu umożliwienia łatwiejszego zatrudniania dla absolwentów, posiadających określone kwalifikacje, zwłaszcza na poziomie studiów zawodowych (czyli studiów I stopnia).

Wyzwaniem na dalsze lata uczyniono konieczność ściślejszego powiązania sektorów szkolnictwa wyższego i sektorów badań naukowych. Ministrowie edukacji uznali, że należy bardziej inwestować w rozwój studiów doktoranckich, gdyż mogą one przyczynić się do zwiększenia konkurencyjności europejskiego szkolnictwa wyższego. Ponadto zwrócono uwagę na potrzebę podjęcia konkretnych działań, aby zwiększyć w Europie liczbę młodych pracowników naukowych. W Bergen zdecydowano o przyjęciu rozwiązań, mających na celu ułatwienie przenoszenia stypendiów i kredytów. Zobligowano kraje członkowskie do poprawy sytuacji w kwestii wydawania wiz i zezwoleń na pracę, zachęcając tym samym do udziału w programach mobilności. Ministrowie edukacji opowiedzieli się również za pełnym uznaniem okresu studiów odbytych za granicą¹⁹.

Kolejny etap wdrażania reform Procesu Bolońskiego to konferencja w Londynie, która odbyła się w 2007 roku. Komunikat Londyński podpisało już 46 państw, nowym

¹⁵ A. Kraśniewski, *Proces boloński...*, s. 9.

¹⁶ *Realizacja Europejskiego Obszaru...*

¹⁷ Tamże.

¹⁸ *Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego — Realizacja celów*. Komunikat z konferencji europejskich ministrów ds. szkolnictwa wyższego, Bergen, 19–20 maja 2005 r., <http://ekspercibolonscy.org.pl/> [dostęp: 21.05.2012].

¹⁹ Tamże.

państwem-sygnatariuszem Procesu Bolońskiego została Republika Czarnogóry²⁰. Ministrowie edukacji obecni na konferencji potwierdzili wolę zwiększenia kompatybilności i porównywalności europejskich systemów szkolnictwa wyższego, zważając na poszanowanie ich różnorodności. Zapewnili o konieczności dążenia do zapewnienia uczelniom niezbędnych środków do realizacji najważniejszych celów, czyli przygotowania studentów do życia, przyszłej pracy zawodowej, jak też rozwoju badań i innowacji na uczelniach. Komunikat Londyński podkreślał również społeczny wymiar Procesu Bolońskiego. Istotne postępy odnotowano przy wprowadzaniu trójstopniowości studiów, również w kształceniu nauczycieli. Zauważalny był znaczny wzrost liczby studentów na studiach I i II stopnia. Udało się też zredukować bariery strukturalne pomiędzy poszczególnymi stopniami. Ministrowie edukacji ocenili, że Suplement do Dyplomu, uznawany za narzędzie do realizacji celów Procesu Bolońskiego, jest sprawnie wprowadzany w uczelniach europejskich. Co ważne, wskazano również na potrzebę włączenia do współpracy OECD oraz UNESCO, odwołując się do wyznaczonych przez te organizacje tzw. *Wytycznych w sprawie zapewnienia jakości kształcenia ponad granicami na poziomie szkolnictwa wyższego*²¹.

Pierwszą dekadę reform europejskiego szkolnictwa wyższego podsumowano na spotkaniu ministrów edukacji w Leuven i Louvain-la-Neuve w Belgii w 2009 roku²². Oficjalnie rozpoczął się wówczas nowy etap wspólnych działań na rzecz Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Za najważniejsze zadania do roku 2020 uznano rozwijanie koncepcji „Europy wiedzy”, dążenie do innowacji w oparciu o sferę edukacji i badań (będące reakcją na globalny kryzys finansowy), jak również inwestycje publiczne w szkolnictwo wyższe oraz zapewnienie uczelniom niezbędnych środków do przygotowania absolwentów do aktywnego życia w zjednoczonej Europie i demokratycznym społeczeństwie. Wśród priorytetów znalazło się również promowanie mobilności, rozwój edukacji oraz koncepcji „uczenia się przez całe życie”, ale także walka z nierównościami społecznymi, poprzez zapewnienie większej liczbie osób równego dostępu do studiów wyższych i możliwości ich ukończenia. Postęp we wdrażaniu reform Procesu Bolońskiego powinien się przyczynić do poprawy sytuacji na rynku pracy, a zwłaszcza zwiększenia możliwości zatrudnienia absolwentów. Ministrowie edukacji zachęcali do wprowadzenia praktyk zawodowych, wbudowanych w programy studiów oraz nowych form uczenia się w przyszłym miejscu pracy. W najbliższych latach za jedną z najważniejszych cech Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego ma być uznawana mobilność, która ma promować studia w Europie. Wszystkie kraje-sygnatariusze Deklaracji Bolońskiej mają dążyć do zwiększenia mobilności tak, aby w roku 2020 co najmniej 20% studentów, kończących studia w Europie, miało za sobą okres studiów w innej uczelni partnerskiej bądź też odbyło praktyki zawodowe za granicą²³.

W 2010 roku odbyła się nadzwyczajna, rocznicowa konferencja zorganizowana przez Austrię i Węgry w Budapeszcie i Wiedniu. Do grona krajów sygnatariuszy Dekla-

²⁰ Komunikat Londyński, *W kierunku Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego: odpowiedź na wyzwania w zglobalizowanym świecie*, Londyn 18 maja 2007 r., <http://ekspercibolonscy.org.pl/> [dostęp: 21.05.2012].

²¹ Tamże.

²² *Proces Boloński 2020 — Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego w nowej dekadzie. Komunikat z konferencji europejskich ministrów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe*, Leuven i Louvain-la-Neuve, 28–29 kwietnia 2009, <http://ekspercibolonscy.org.pl/> [dostęp: 21.05.2012].

²³ Tamże.

racji Bolońskiej jako 47. członek dołączył Kazachstan²⁴. Ministrowie edukacji podsumowali dotychczasowe osiągnięcia Procesu Bolońskiego oraz przyjęli za komunikatem z Leuven i Louvain-la-Neuve kierunki zmian na kolejne lata. Na konferencji podkreślono, że Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego opiera się na zaufaniu, współpracy oraz poszanowaniu odmienności kulturowej, językowej oraz odmienności tradycji systemów szkolnictwa wyższego w poszczególnych krajach. Pozytywne efekty Procesu Bolońskiego już zostały zauważone i odnotowane w innych częściach świata, stąd też ministrowie edukacji pokładali nadzieję na nawiązanie szerszej współpracy z krajami spoza Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Nie wszystkie jednak cele i założenia Deklaracji Bolońskiej zostały w pełni wdrożone w krajach-sygnatariuszach. Jak wskazują niezależne raporty, takie kierunki działań, jak reforma programów nauczania, zapewnienie jakości kształcenia, mobilność oraz wymiar społeczny są w dalszym ciągu realizowane w różnym stopniu w poszczególnych krajach. Ministrowie edukacji po raz kolejny podkreślili ważność wolności akademickiej i autonomii poszczególnych uczelni, jako podstawowych zasad Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego. Pomimo kryzysu ekonomicznego zwrócili też uwagę na konieczność zapewnienia uczelniom wyższym niezbędnych środków finansowych. Po raz kolejny odwołano się do roli, jaką odgrywa edukacja, a szczególnie edukacja na poziomie wyższym dla rozwoju społecznego i gospodarczego społeczeństw europejskich, zgodnie z koncepcją budowania „społeczeństwa opartego na wiedzy”. Z uwagi na niezwykle istotne funkcje społeczne, jakie pełni edukacja na poziomie studiów wyższych, przyjęto wspólne zobowiązanie do wspierania społecznego wymiaru edukacji oraz zapewnienia równych szans i dostępu do wysokiej jakości kształcenia dla grup słabiej reprezentowanych. Wyzwaniom najbliższych lat łatwiej będzie sprostać poprzez wzmocnienie Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego oraz jego związków z Europejską Przestrzenią Badawczą. Działania na szczeblu krajowym i instytucjonalnym mają być wzmocnione, również poprzez korzystanie ze wzajemnych doświadczeń, wizyty studyjne i wymianę informacji²⁵.

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI W EUROPIE

Proces Boloński wprowadził istotne zmiany w procesie kształcenia nauczycieli. Przede wszystkim w większości krajów dotychczasowe studia o profilu nauczycielskim zostały podzielone na dwa zasadnicze cykle (studia I i II stopnia). W niektórych krajach europejskich od nauczyciela przedszkolnego i nauczania początkowego wymaga się ukończenia studiów I stopnia, natomiast nauczyciele w szkołach średnich zobligowani są do ukończenia studiów magisterskich. W takich krajach, jak Polska czy Słowacja sytuacja na rynku pracy powoduje, że również nauczyciele przedszkolni i nauczyciele klas początkowych muszą mieć ukończone studia zarówno I, jak i II stopnia. Pojawia

²⁴ Kraje, które uczestniczą w Procesie Bolońskim to: Albania, Andora, Armenia, Austria, Azerbejdżan, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Gruzja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Kazachstan, Lichtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Macedonia, Malta, Mołdawia, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Rosja, Rumunia, Serbia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Szwajcaria, Turcja, Ukraina, Watykan, Węgry, Wielka Brytania, Włochy.

²⁵ *Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area*, March 12th 2010, Towards the European Higher Education Area — Bologna Process, http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf [dostęp: 21.05.2012].

się zatem pytanie, czy podział na studia zawodowe i studia magisterskie był właściwym rozwiązaniem w przypadku kierunków nauczycielskich? Czy też studia nauczycielskie powinny być nadal prowadzone w ramach jednolitych studiów 5-letnich? Na te pytania starają się odpowiedzieć przedstawiciele ministerstwa edukacji oraz środowiska akademickiego.

W każdym kraju europejskim kandydaci na nauczycieli zobowiązani są podjąć studia akademickie, włączając w to kursy pedagogiczne, które zapewnią im teoretyczne oraz praktyczne umiejętności (łącznie z praktykami zawodowymi), niezbędne w przyszłej pracy. W państwach europejskich edukacja przyszłych nauczycieli może być zorganizowana na różne sposoby, ale najczęściej obejmuje element kształcenia ogólnego i zawodowego. Element ogólny to etap studiów przeznaczony na edukację ogólnokształcącą oraz uczenie się jednego lub kilku konkretnych przedmiotów nauczania. Etap ten może obejmować również uzyskanie tytułu zawodowego z określonego przedmiotu (licencjat, magister). Natomiast część zawodowa, czyli przygotowanie pedagogiczne ma wyposażyć przyszłych nauczycieli w umiejętności praktyczne oraz wiedzę teoretyczną, niezbędne w przyszłej pracy zawodowej, obejmujące również praktyki w szkołach. W zależności od tego, w jaki sposób oba te elementy są połączone, wyróżnia się konkretne modele kształcenia nauczycieli²⁶.

Kształcenie nauczycieli w Europie zazwyczaj możemy podzielić na dwa modele: równoległy (*concurrent model*) i etapowy (*consecutive model*). Początkowe kształcenie studentów kierunków nauczycielskich w ramach kształcenia obowiązkowego zazwyczaj odbywa się w tzw. modelu równoległym. W ramach modelu równoległego program studiów dla studentów kierunków nauczycielskich od samego początku obejmuje kursy ogólnopedagogiczne oraz zajęcia związane z głównym przedmiotem, którego przyszły nauczyciel będzie uczył. Z kolei w modelu etapowym studenci w pierwszej kolejności realizują kursy związane wyłącznie w głównym przedmiotem, którego będą uczyć, a następnie realizują program z bloku przedmiotów pedagogicznych. Przy czym przygotowanie pedagogiczne przyszli nauczyciele zdobywają po uzyskaniu pierwszego stopnia akademickiego (co jest równoznaczne z ukończeniem studiów I stopnia)²⁷.

Proces Boloński dokonał istotnych zmian w kształceniu nauczycieli, dlatego też porównania, zwłaszcza o charakterze historycznym, powinny być dokonywane z ostrożnością. Mając to na uwadze należy odnotować, iż od roku akademickiego 2002/2003 liczba krajów europejskich, w których kształcenie nauczycieli oferowane było w ramach modelu etapowego, w porównaniu do modelu równoległego wzrosła na wszystkich szczeblach edukacji. W prawie wszystkich krajach europejskich nauczyciele przedszkolni oraz nauczyciele szkół podstawowych są kształceni w modelu równoległym. W państwach takich jak: Bułgaria, Irlandia, Polska, Portugalia i Zjednoczone Królestwo (Anglia, Walia i Irlandia Północna) przyszli nauczyciele mogą się kształcić w ramach obu dostępnych modeli. Oczywiście istnieją różnice pomiędzy poszczególnymi państwami europejskimi. O ile w Irlandii i w Polsce model równoległy jest właściwy dla kształcenia nauczycieli przedszkolnych i szkół podstawowych, o tyle w Anglii jest to model etapowy. Dla poziomu gimnazjum sytuacja jest bardziej zróżnicowana. Model równoległy jest jedyną dostępną ścieżką kształcenia w Belgii, Danii, Niemczech,

²⁶ *Kluczowe dane o edukacji w Europie 2009*, Eurydice, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Warszawa 2010, s. 149.

²⁷ *Key Data on Education...*, s. 109.

Słowacji oraz Turcji. Natomiast w Estonii, Hiszpanii, Francji, Włoszech, na Cyprze, w Luksemburgu oraz na Węgrzech jedynym wzorem kształcenia jest model etapowy. W większości pozostałych krajów można studiować w ramach obu modeli, jednak model równoległy jest bardziej rozpowszechniony na tym szczeblu edukacji. Na szczeblu szkoły średniej II stopnia wiele krajów oferuje jednocześnie możliwość kształcenia w ramach modelu równoległego i etapowego, jednak model etapowy jest bardziej powszechny w Grecji, Słowenii i Norwegii. Podobnie w Zjednoczonym Królestwie (Anglii, Walii i Irlandii Północnej) na obu poziomach szkoły średniej I i II stopnia nauczyciele są specjalistami przedmiotowymi, a model etapowy jest dominujący. Równoległe programy są dostępne dla ograniczonej liczby kandydatów, podlegających specjalizacji. W Niemczech i na Słowacji model równoległy jest jedyną możliwą drogą do nauczania na wszystkich poziomach edukacji. Z kolei we Francji jedynym dostępnym modelem kształcenia nauczycieli jest model równoległy²⁸.

Różnice w organizacji kształcenia nauczycieli w Europie w ramach modelu równoległego bądź etapowego wynikają z odmienności europejskich systemów edukacji. Różnice te są rezultatem odmiennych tradycji oraz ideologii edukacyjnych i nawet reformy Procesu Bolońskiego nie wprowadziły w tym zakresie „rewolucji”. Każdy kraj ma możliwość prowadzenia własnej polityki edukacyjnej, a cele Deklaracji Bolońskiej mają w tym kontekście przede wszystkim wspierać rozwój wysokiej jakości edukacji w danym kraju i umożliwić studentom zdobycie kwalifikacji do podjęcia pracy w całej Europie.

Raporty Eurydice zwracają uwagę, że profesja nauczycielska nie jest atrakcyjna w większości państw europejskich. Na szczególną uwagę zasługuje jednak system edukacji w Finlandii ze swoim specyficznym podejściem do kształcenia nauczycieli. W tym kraju zawód nauczyciela cieszy się ogromną popularnością, ale i na studia nauczycielskie dostaje się tylko niewielka liczba najlepszych kandydatów. W fińskim systemie szkolnictwa wyższego stosuje się zasadę *numerus clausus*, zgodnie z którą uniwersytety mogą stosować dodatkowe kryteria rekrutacji w przypadku, gdy liczba kandydatów przewyższa liczbę dostępnych miejsc²⁹. Niekiedy na jedno miejsce zgłasza się nawet dziesięciu kandydatów, a uczelnie wybierają tych najbardziej utalentowanych. W szkołach fińskich obowiązuje wymóg posiadania wyższego wykształcenia z tytułem magistra. Nauczyciele w przedszkolach oraz placówkach opiekuńczych muszą posiadać uniwersytecki lub politechniczny tytuł licencjata lub kwalifikacje, które określano wcześniej jako policealne kwalifikacje zawodowe. Pomocy i wsparcia mogą im udzielać specjaliści, zajmujący się opieką nad dziećmi, posiadający odpowiednie kwalifikacje na poziomie średnim II stopnia. Nauczyciele przedszkolni są zazwyczaj nauczycielami wychowania przedszkolnego lub kształcenia zintegrowanego i posiadają tytuł licencjata w dziedzinie pedagogiki³⁰.

Fińskich nauczycieli uważa się za ekspertów w dziedzinie kształcenia, czego najlepszym dowodem są wyniki testów matematycznych i z nauk ścisłych fińskich uczniów, którzy jako jedyni z Europy zajmują w światowym rankingu bardzo wysokie miejsce. Testy PISA (*Programme for International Student Assessment*), sporządzane

²⁸ Tamże.

²⁹ *Systemy edukacji w Europie — stan obecny i planowane reformy. Finlandia*, Eurydice, 2011, <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/finlandia.pdf> [dostęp: 23.05.2012].

³⁰ Tamże.

co trzy lata przez OECD (Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju), pokazują, że niezmiennie w klasyfikacjach przodują Finlandia, Korea Południowa, Hongkong i Singapur. W ostatnim badaniu z 2009 roku po raz pierwszy sprawdzono umiejętności 15-latków z Chin. Uczniowie z Szanghaju wygrali we wszystkich trzech kategoriach: interpretacja tekstu, matematyka i nauki przyrodnicze³¹. Wysoki wynik w klasyfikacji PISA fińskich uczniów jest z pewnością rezultatem bardzo dobrego przygotowania nauczycieli, ale również efektem wnikliwej selekcji na studia nauczycielskie. Kandydat na nauczyciela często zdaje egzamin wstępny, który składa się z części pisemnej, testu zdolności oraz z rozmowy kwalifikacyjnej. W niektórych fińskich uniwersytetach egzamin wstępny obejmuje także sprawdzenie w przykładowej sytuacji umiejętności pracy z grupą i nieobowiązkową prezentację umiejętności pedagogicznych. W Finlandii nie prowadzi się rankingów szkół, uczniowie nie muszą korzystać z korepetycji, nie są nadmiernie obciążani pracami domowymi, ani poddawani egzaminom. Cały system edukacji jest pod kontrolą państwa. Zawód nauczyciela cieszy się ogromnym prestiżem, pomimo niezbyt wysokich płac. Fiński system edukacji stawia na pierwszym miejscu profesjonalizm nauczyciela. Musi on być świetnie wykształcony, a jego najważniejszym zadaniem jest „podciąganie” uczniów słabszych do poziomu tych najlepszych w klasie. Być może ta taktyka oraz zaufanie ze strony rodziców i uczniów, stanowią o sukcesie fińskiego modelu edukacji.

ZAKOŃCZENIE

Nadrzędnym celem reform Procesu Bolońskiego jest stworzenie silnego szkolnictwa wyższego w Europie, które mogłoby być konkurencyjne dla szkolnictwa wyższego w Stanach Zjednoczonych, czy Japonii. Podsumowując ostatnie 13 lat reform bolońskich, należy zwrócić uwagę na cele, które udało się zrealizować. Niewątpliwie do sukcesów Procesu Bolońskiego możemy zaliczyć wypromowanie nowego dokumentu, wydawanego razem z dyplomem ukończenia wyższej uczelni, a mianowicie Suplementu do Dyplomu, który od 2005 roku wydają wszystkie uczelnie w 47 krajach. Drugim sukcesem jest wprowadzenie Europejskiego Systemu Transferu i Akumulacji Punktów — ECTS, dzięki któremu zwiększyła się przejrzystość i uznawalność studiów. Proces Boloński przyczynił się również do większej kompatybilności i porównywalności systemów szkolnictwa wyższego, zdecydowanie ułatwił mobilność młodym Europejczykom, także w innych krajach świata. Z kolei trójstopniowość studiów wyższych dała możliwość uzyskania pośrednich kwalifikacji po I cyklu kształcenia. Nie wszystkie cele Deklaracji Bolońskiej udało się jednak osiągnąć, stąd też podjęto decyzję o kontynuowaniu reform do roku 2020.

Pomimo pewnych zmian organizacyjnych w sektorze kształcenia nauczycieli, a związanych z wdrażaniem postanowień Deklaracji Bolońskiej, dostrzegamy różnice w tym zakresie w poszczególnych państwach. Należy podkreślić, że reformy Procesu Bolońskiego są wdrażane przy pełnym poszanowaniu odrębności systemów edukacyjnych państw członkowskich. Przykładowo każdy kraj decyduje, w jaki sposób kształceni będą nauczyciele. Fiński sukces edukacyjny dobitnie świadczy, że organizacja kształcenia pozostawiona została państwu narodowemu. Kraj ten w ostatnich latach

³¹ Zob. M. Magierowski, *Model fińsko-chiński*, „Uważam Rze” 2012, nr 28 z 9–15 lipca, s. 84–86.

odwiedzili przedstawiciele ponad 50 państw, aby sprawdzić na czym polega fiński fenomen edukacji. Finowie wypracowali własną koncepcję kształcenia, która daje znakomite rezultaty. W koncepcji tej ogromną rolę odgrywa nauczyciel, profesjonalnie przygotowany do pracy zawodowej, mający pełną swobodę decyzji.

Anna Włoch

TEACHER TRAINING IN EUROPE IN THE CONTEXT OF THE BOLOGNA PROCESS

Summary

European higher education undergoes significant changes over the last 13 years. The Bologna Process launched by the signing of the Bologna Declaration in 1999 set the direction of change of European higher education, whose ultimate goal is to create a European Higher Education Area. Each reform of higher education that is currently being implemented in 47 countries is aimed to create a strong and modern higher education system, competitive to other systems around the world.

Although the European Union decided in the Maastricht Treaty that it will not interfere in the internal systems of education, the Member States and associated countries participate actively in the Bologna Process. Higher education is the area, which is closely linked to the economy and the labor market, and without the introduction of arrangements for the recognition of diplomas of higher education and qualifications, it will not be possible for the European citizens to move freely, doing their work or further develop their knowledge and skills. The problem of recognition of studies and diplomas is one of the major social problems in the United Europe, hence the large involvement of EU institutions in the Bologna Process. Bologna reforms are not a totally new phenomenon in Europe. They refer to the tradition of the medieval universities where studying was done in a similar way.

In all European countries candidates for school teachers are required to have undertaken academic studies, including a course of study in education (theoretical and practical skills) which are needed to join the teaching profession. In Europe there are two models of initial teacher education: the concurrent model and the consecutive model.

Taking into account the high place that took the Finns in the classification of PISA, it seems interesting how the teacher training is provided in this country.